

Gheorghe Sarău

Limba și literatura rromani

Manual pentru clasa a IX-a

*

**I rromani čhib thaj i literatūra
vaś i enăto klàsa**

O ander

Desteaptă-te, române! de <i>Andrei Mureșanu</i>	3
Gelem, gelem (O rromano himno)	4
1. IFAMÏLIA	5
I. I Literatūra	6
<i>P-ël droma kaθar o Matèo Maksimòff</i>	7
<i>Bitinav tumenqe mirre asva kaθar o Matèo Maksimòff</i>	9
<i>Dukhalipen kaθar o Mărius Lăkătùs</i>	10
<i>Le krisa le rromenqe kaθar o Valerikă Stănèsku</i>	14
<i>I sasuj trine borănça palal o Ion Creangă</i>	27
II. Čhib thaj vakăripen	32
<i>I fonètika</i>	32
<i>I gramătika (morfològia thaj sintàksa)</i>	34
<i>O lèksiko</i>	37
<i>O vakăripen</i>	39
III. Butăqe mangimata	41
2. KHELIPEN THAJ KHELAVIPEN	43
I. I Literatūra	44
<i>E' Pippi lùngo strìnfa kaθar i Astrid Lindgren</i>	45
<i>O brisind kaθar i Nina Vinkòva</i>	51
<i>O tikno thagarorro palal o Antoine de Saint-Exupéry</i>	52
<i>Anθar o siklòvipen kaθar o Anton Pann</i>	57
II. Čhib thaj vakăripen	59
<i>I fonètika</i>	59
<i>I gramătika (morfològia thaj sintàksa)</i>	62

<i>O lèksiko</i>	68
<i>O vakàripen</i>	71
III. Butàqe mangimata	71
3. O KAMIPEN	73
I. I Literatùra	74
<i>Kadã gudli... kaθar o Mihai Eminescu</i>	75
<i>E Çhej Praxalòrri palal o Charles Perrault</i>	76
<i>I sàtra kaθar o Emil Loteanu</i>	82
<i>O Ràzvàn thaj i Vidra kaθar o B. P. Hasdeu</i>	85
II. Çhib thaj vakàripen	94
<i>I fonètika</i>	94
<i>I gramàtika (morfologìa thaj sintàksa)</i>	97
<i>O lèksiko</i>	103
<i>O vakàripen</i>	106
III. Butàqe mangimata	107
4. O RODIPEN ANΘAR O PHIRIPEN	109
I. I Literatùra	110
<i>O pokinipen le vestipnasqo kaθar o Matèo Maksimòff</i>	110
<i>Katitzi kaθar i Katarìna Tàikon</i>	117
<i>Mothovdimata anθar murro zivipen kaθar i Isabèla Bänika</i>	125
II. Çhib thaj vakàripen	129
<i>I gramàtika (morfologìa)</i>	129
<i>O lèksiko</i>	133
<i>O vakàripen</i>	140
III. Butàqe mangimata	143
5. O PAŠUTNO NAKHLO THAJ O AVRIPHENIPEN	
E DUKHAVIPNASQO	145
I. I Literatùra	146
<i>Me sem Yad Vashem kaθar o Rajko Djurić</i>	147
<i>O Jertrisaripen kaθar i Nina Vinkòva</i>	149
<i>Auschwitz kaθar o Santìno Spinèlli</i>	150
<i>Romane Īngerea kaθar i Luminica Mihàj Çòabã</i>	152

<i>Na bistër tǎ anaw sa-rro romenqo kaθar i Luminica Mihàj Čòabä</i>	154
<i>O cem o hasardo kaθar i Luminica Mihàj Čòabä</i>	156
<i>Či mangav te dikhav tut, Europ!e kaθar o Vasile Ionescu</i>	163
II. Čhib thaj vakāripen	168
<i>I gramatika (morfològia)</i>	168
<i>O lèksiko</i>	172
<i>O vakāripen</i>	178
III. Butāqe mangimata	179
6. I LITERATÛRA THAJ LE AVER ÀRTE	181
<i>I fotografia – i oxtoto àrta</i>	182
<i>I piktùra</i>	184
<i>I skulptùra</i>	187
<i>O tǎtro</i>	189
<i>O filmo</i>	194
<i>I mùzika</i>	195
Butāqe mangimata	197

Geläs xanci, pala' so phendäs lesqe:

– Te na phenes khanikasqe kë phabaren tut le rrom sar le hircos!

– Ći phenav, Ći phenav – phendäs laqe o terno, phanglindoj pesqe kälci.

I ĉej geli karing le caxre thaj pala' laŕe avelas o Tomica la ĉaräça anŕ-e angali, ĉar so sas kidini anŕar o kuruzo. I ĉej läs jekh bradi pajesqi thaj geli ka-i xaing. Pherdäs i bradi pajeça, xalawdäs pes-l punre thaj p-o muj thaj avili la bradäça anŕ-e caxra. Sa kodova däs sas jekh däs kerko anŕar laŕe. Avilo o baro Mihäj anŕar o gav. O baro gazo le gavesqo phendäs lesqe te zal-ŕar anŕar lesqo gav, anŕar kodja kë-l grasta xale sa-l butä le gazenqe. Kidine sa so sas len anŕ-ël wurdona thaj gele-ŕar. Maladile aver caxrença anŕ-o le Sarosqo veš. Vazdine-l caxre thaj gele savorre ka-o birto. O birto sas paša-l caxre. Le terno, le terna, le ĉhave khelenas, numa' i Mara sas xolariko. Vi o Tomica sas xolariko. Däs pesqi godi kë kerdäs jekh buti zungali thaj lazaji anŕar le rrom. Le rrom matile, gilabaje ka-o birto thaj khelden, ĉi marde pen, ĉi akuše pen. Vi ël zuvlä matilesas, tha' bešenas ka pesqo than. Amboldile savorre kaŕar o birto, nesave khelenas, aver khelenas. Trebunas te kiden pen sa-l caxrença p-o kimpoo baro la Krajovaqo, anŕar o däs e prandizmasqo. Kana kerdölas pes o däs, le rrom gele karing i Krajova. O Tomica gindilas pes vi vow ka-i Mara:

– Šaj kerela ma'oo baro Mihäj lesqo zamutro, tha' kaŕar gälbi, kaŕar love? Soça te kinav manqe love? Aresle anŕ-o baro kimpoo la Krajovaqo. Vazdine le caxre thaj dine drom le grasten' ka-i ĉar. Rätäŕe, pale' kerde bare jaga thaj ašunelas pes zurales lenqo muj; von bešenas pašal i jag. Anŕ-o maškar le caxrenqo sas jekh jag bari; othe avenas numa' kodola saven sas len te prandizaren penqe ĉaven. O baro Mihäj azukerelas te aven lesqe zene save te mangel sar bori lesqe ĉeja, la Mara, tha' kon d-aštilas te puterel pesqo muj, kon d-aštilas te mangel la? Anŕar ël but uštilo telal jekh murš tikno thaj thulo, kadova sas o Zdrälä.

– Bare!a Mihäj, te avel tiri ĉej šuži, si man ĉavo prandipnasqo thaj tu ĉej prandipnasqi!

Intinzosardäs o vast anŕ-o savo sas les jekh valin moläça, thaj phendäs lesqe:

– Keras o föro, sode kames, mo?

– Deš kile sumnakaj, kitora bare! – phendäs o Mihäj, lošalo kë aviläs lesqe jekh manuš ka-pesqi ĉej, jekh manuš lačo thaj bravaloo.

– Dav eŕta, mo, eŕta kile sumnakaj, bare kitora!

– Na, na, si xanci anŕar munri ĉej, munri ĉej si šukar sar o sumnakaj!

– Dav me oxto oka gálbi – phendàs o Jonisòro, jekh rrom bravalo anθar o Tìrgu-Zìu.

O Zdrälä uštìlo anθ-e punrenθe thaj däs muj:

– Mo, Jonisòro, sosθar peraves murro fòro le bare Mihajeça? Pala' kadja däs pes la buläça anθ-e phuv thaj phendàs:

– Dav enä oka gálbi, thaj te train le tërne!

– Dav deš oka gálbi! – däs muj o Jonisòro xoläriko, rodindoj te pharavel o fòro le Zdreläsqo le Mihajeça. Le rrom kaštunisajle, cí maj phenenas khané.

– Dav deš oka gálbi thaj kerav abäv baro. Dav pimasqo thaj xamasqo, te merel munri dej! – phendàs o Përojlä, o maj bravalo anθar sa-l rroma save kidinesas pen p-o kìmpo la Krajovaqo; vow sas nãmosqo baro thaj khonik cí phenelas jekh vòrba angla' lesθe.

– Kon maj kamel te lel la Mara? – phendàs o baro Mihàj lošalo anθar o dinimos savo avilo anθ-e lesqe vast.

Açhìlo mosqo o Zdrälä, cí maj phendàs khané nici o Jonisòro. Cí maj phende khané, anθa' kodja kë sas but gálbi thaj o abäv xalas but love.

– Tiri te avel, Parojlä! – phendàs o baro Mihàj, paruvdindoj pesqi stadì la stadäça le Parojlesqi. Le rrom astarde te gilaban thaj te khelen tha' bašelas o baro kìmpo la Krajovaqo.

– Sì amen xamasqo thaj pimasqo te phutol o pë.

Geli i vèstja anθ-e sa-l rroma. Le Parojläs sas les gálbi maj but desar le Mihajes, tha' lesqo çhavo sas zungalo thaj i Màra rovelas anθ-i càxra. Rovelas kë mudarela la-l rroma anθar so kerdàs le Tomicaça thaj kë o çhavo le Parojläsqo sas koro jekhe jakhaθar; kadja butì kerelas la vi maj but te rovel. Thowdine-l grast ka-o wurdon thaj telärde te kinen so trëbular anθar o abäv: bale, bakrà, mol thaj rakia. I rakia thaj i mol sas i loš le rromenqi.

Cí lãs lenqe but vrjàma te kinen kadala butä, anθa' kodja k-o fòro sas paše. Le wurdon amboldile pherde bale, bakrà, mol, rakia thaj manre. Sas jekh abäv baro sar nijekhvar. Sa-l rroma zanenas la Mara tha' le Parojläs khonik cí prinzanelas les. Xale, pile, khelde trin dës thaj trin rätä. I Màra rovelas, gëndilas pes kë o Tomica sas anθar laθe jekh arman thaj delas armaja o dës kana kerdili phenelas pesqe:

„– So kerava ma' me kana-l rroma dikhena kë cí sìm çeje – luludì; so avela atùnè mança, sar d-aštiva te xav i dukh thaj o lazav, so kerava? Te phabarel les i jag le maxrime gazes, xaläs munri loš!

– So dës zungalo sas kodova?”

– Sas o dës le lazavesqo thaj munre merimasqo le çeje avenas laθe, çumidenas la thaj phenenas:

– San tərni bori, san lošali tu zas-θar amenθar thaj avesa baxtali avesa rromni!
– 3a Devleça, te avel tut baxt bari! – phenenas le çeja ćumidindoj la. Tha' voj ći phenelas khanć.

O Tomica avilo vi vow laθe. Dikhlaš la rovindoj, rujas vi vow, tha' ći ankalawdās jekh vōrba anθar pesqo muj. Azukerelas vi vow agor, kana dikhela pes kē i Māra sī rromni. Khonik ći zanelas anθar kadova baro dilimos. Phenelas pesqe:

– So kerava kana phenela ma' – i çeje, kon ankalavela ma' anθar o baro pharimos, kon?

Kerde pen xamata pala' xamata: mas peko, zumă thaj sarme. Le rrom xale thaj pile pe ćajlimasθe. Sas răt, o ćhonuto dudarelas p-o ćeri; o muj le rromenqo aśunelas pes anθ-e sa-l riga. Xalas pes, pelas pes thaj o khelimos sas lesθe khere. I Māra nakhli telal-l xuluva la caxraqe thaj geli ka-o Tomica. O Tomica sovelas anθ-ěl bare pēri. Uštāwdās les lokhorres thaj nakhli leça vastesθar maj dur le caxrenθar. Laqo dad sas mato, mati sas vi laqi dej, i Sorōka, sovenas jekh paša-o kol-aver thaj phurdenas phares anθ-e lindri. Sas but phange thaj o matimos pharārdās lenqo šero. O Tomica thaj i Māra durājle but le caxrenθar thaj ćhute pen anθ-e jekh vešorro. I çeje lās les anθ-e angali thaj phendās lesqe rovindoj:

– So keras, mo, Tomică, mo? Mudaren amen-l rrom, phabaren amen p-i gomila kaštenqi!

– Na dara, Mar!e, kē ći meras dujvar; jekhvar meras, jekhvar, khonik ći trail sode sī i phuv p-i lūmjja!

– Mo, Tomică, mo, kodova sī koro thaj zungalo thaj sa zanen les kē sī zungalo i desar jekh zungalo thaj koro maj mišto xamos ka-l kerme! – phendās i çeje rovindoj.

– Te na phenes khanć, te phandes tiro muj sar i phuv, aśunes man?

– Aśunav tut, aśunav tut, o Del te azutil tut!

– Mar!o, dikh sode ćexraja sī p-o ćeri kajti kamimos te avel amen anθ-o trājō! I çeje astardās te asal lesθar, zanelas kē texāra merela thaj na-i sar te maj trail.

– Dikh, mo, gaze!a, sode baro ćhonuto sī p-o ćeri!

– Dikhav, Mār!e, dikhav – phendās vi vow azukerindoj te dikhel so phenel i çeje.

– Kadja ačhesa tu, mo, bi manqo, me texāra ći maj avava, mudaren man-l rroma!

I çeje phendās lesqe kē ka-l rroma na-i sar ka-l gaze. Le çeje ći den dūma le ćhavença anglal o prandimos. Thaj kana-l rroma astaren len, liduj sī mudarde.

– Hājda te zas-θar, kē šaj kē roden man munre dada! O Tomica lās la çeje anθ-e angali, ćumidās la thaj phendās laqe:

– Te na phenes man', Mar!o, te na phenes man'!

– Na, cí phenav tut, mo, gaze!a, tha' tu san dilivano, kerdän man rromni, so kerava me texära? Kidine penqe vasta thaj gele-ðar karing le càxre. I ÷hej lās o drom anglal thaj o ÷havo avelas maj lokhorres pala' laðe. I rät nakhli sigò thaj le rrom gele maj dur le abäveça. Le ÷heja gilabenas:

„Le, bori!e, so sī tiro, kē avilo o ÷aso baro kaðar o Del. Le akana tire rromes, za te soves leça, na fal tut nasul.”

I ÷hej beśelas anθ-o muj la caxraqò thaj trujal laðe sas le bare ÷heja. Trëbunas te zan-ðar laça ka-o tërno khere. Gilabalas pe bare mujeça:

– Eeee, dikh la ÷hej!a, ÷have!a, kē sī ÷hej sar sī o thud! ÷hej bari sar rrajnorri! – astardäs te gilaben thaj te khelen savorre.

I ÷hej trëbunas te khelel le mujeça karing i càxra laqi thaj zalas le zëjança karing i càxra le tërnesqi, butī so kamel te phenel kē voj cí maj amboldol pes ka pesqe dada thaj cí maj mukhel pesqe rromes. Kana i tërni bori areselas ka-i càxra le tërnesqi, voj trëbunas te kerel jekh solaxaimos, te solaxal dopo, p-o ÷okàno thaj p-i kat.

Pekelas pes jekh manro londo p-i jag, anenas pen ÷uj tiärä anθ-e save thonas pen purum, lon, mas thulo thaj mol. Jekh tiäri sas thowdino p-ël ÷anga le tërnesqe thaj o kol-aver tiäri p-ël ÷anga la tërnäqe.

Liduj xanas: i ÷hej lelas manro, mas thulo thaj sa so sas anðar skafidi le tërnesqi thaj o tërno anðar skafidi la ÷hejaqi. Pala' so xanas, avelas lenqò prandizmaqò solaxaimos. I ÷hej sas rodini la dejaðar le tërnesqi thaj o tërno sas rodino la dejaðar la ÷hejaqi, k-ašti te na aven rangle ori i ÷hej te avel ka-o ÷hon, ka pesqe podī. Trëbunas te avel dikhli i luludī la tërnäqi. O tërno sas sikawdo, sar te sovel la tërnäça, le tërnenðar prandizme. Trëbunas te kamen pen angl-ël rroma. Kana o ÷havo ori i ÷hej cí kamelas te kerel so trëbunas sas marde thaj thowdine te ankalaven paj kaðar i xaing sa-o dës thaj sa-l rroma asanas kodolaðar ori kodolesðar. I Mära sas xuräwdi anθ-e parni boräqi thaj o tërno anθ-e parne sostä. Thowdäs pes tela' lenðe jekh poxtan parno. O tërno kerdäs sigò pesqi butī thaj i rotia n-as makhli. Le tërne prandizme thowdine o vast p-o ÷havo thaj marde les, puçhindoij les kaj sī i patív la ÷hejaqi. O tërno rovelas kana puçhle les:

– Kerdän, bre, so kerdän? Kaj sī i patív la ÷hejaqi?

– Te maj kerel pale' la ÷hejaça! – phende ël phure pherde xoli.

Pale' kerdäs thaj dikhle kē i Mära sas zuvli, na ÷hej bari.

Laço dad sas but xoläriko, tha' but maj xoläriko sas laqi dej, i Soròka.

– So kerdän, Mar!e, so kerdän? – phendäs laqe laqi dej, cirdindoj pesqe bala anθar o šero.

I Mära merelas daraθar anθar ël rroma, izdralas thaj rovelas. O Përojlä lās jekh ćokàno baro thaj xutilo leça karing o baro Mihàj; däs les jekh le ćokanoça thaj peläs tele. Tele ćhordäs pes but rat. Le zuvlä xutile pe Soroka thaj astarde te ćirden la balenθar.

– Sosθar, ćhe, sosθar ći dikhlän tire ćhejaθar? Dikh so marimos andän amenqe! Maxrisardän amen!

Le murša thowdine o vast p-ël rovlä thaj dine drom ka-o mardimos. O Tomicä delas jekhe kileça anθ-e lenθe sar anθ-o šax. Vow delas anθ-e sa, ći zanelas anθ-e kasθe delas, kē vow kamelas te mudaren savorren te skäpil la Mara. Sas vi vow maławdo palal jekhe lungone sastreça, thaj lesqo baro trùpo peläs ka-i phuv sar jekh kašt ćhindo. But rät ćhordilo i kerdäsas pes dës thaj le zuvlä thaj le murša pašlonas tele sar le barra.

Le Tomicas sas les o šero përawdo thaj o vast bango. Le bare Mihajes sas les but pusavimata ćhuräqe anθ-e zëja. La Soroka sas la o šero phago anθ-e trin riga. Le phurä avenas thaj phandenas len dırzaça; o duvào sas lenqo drab. O kham vazdäsas pes opre thaj von sa maj pašlonas telal.

– Ći maj san tu, mo, amaro baro, ći maj san baro anθar amenθe. Tiri ćhej maxrisardäs amen! – phendäs o Urzikä.

– Kadja sī – phendäs vi o phuro Šošoj. Pala' kadja, maj phende sa kadja vi o Jonišòro, vi o Përojlä thaj... maj sa-l rroma.

O Mihàj uštilo kaθar i jag thaj gelo palal o wurdon. Ćumidäs pesqe grastorren thaj phendäs lenqe jasvinänça anθ-e jakhä.

– Te phiraven munre ćhaven thaj munre rromnä maj angle, kē me ći maj avava tumença...

Thowdäs o vast p-e pesqo kolin o baro thaj balalo te dikhel kaj marel o ilo maj zurales, ankalawdäs i ćhuri i bari saväça ćhinelas le balen thaj phendäs:

– Kathe marel, tha' ći maj marela anθar ël rroma däs la dukhumaça anθ-o vastäri thaj i ćhuri chutäs pes anθ-e lesqo ilo thaj peläs maškar pesqe grast. Mulosas le jakhança puterde. I Soròka uštili te dikhel kaj sī o Mihàj, thaj kana dikhläs les palal o wurdon däs muj zurales:

– *Ušten, mo, kē mulo tumaro o baro!*

Laço muj pherdäs sa-l caxre.

– Mulo o Mihàj o baro, ma na-i amen o maj baro! – phendäs i Soròka cirdindoj o baro thaj o zuralo trùpo le Mihajesqo. Akana le rromen ma'n-as len lèza, mulisas lenqi lèza. Le phure, o Šošoj, o Urzikä thaj o Jonišòro, phende:

LIBRIS | We know books

– Mo, kana mulo o Mihàj, atùnc sam mule savorre!

– Te dikhas so kerasa la chejaça lesqj savi andàs amenqe marimos anθ-e amare càxre!

– Voj andàs o marimos!

– Te merel anθar amaro maškar! – dine muj le zuvlà pherde xoli.

– Te thovas la te ankalavel paj jekhe kantaça pharawdi, kë éi nikerdàs šúzi pesqj piri! – phendàs o phuro Šošoj.

– Te phabol laqi piri maxrime!

– Te phabol dē zuvindi kë anθar laθe mulo o Mihàj!

– Huo, huo, huooo, te phabol pesqj mortí maxrime, kë tikni maj sanas, tha' kon athawdàs tut, kon pharawdàs tut, che'?

– I poš pala' tuθe, che! – phenenas le zuvlà cirdindoj la balenθar zi ka-i xaing.

Le kol-aver cheja marenas la le rovlànça thaj éungarenas la. Xurawde la jekhe parne gadeça jekhe xivãça bari anθ-e zēja thaj phenelas:

– Kon maj kerel, sar manθe te arese!

Le tērne thaj éungarenas la thaj denas la armaj thaj zanas-θar. Pala' so ankalavelas paj kana perelas o kham, le rrom trëbunas te maren la le harapnikoça. Akharde le Tomicas te marel la, te marel la k-ašti te phenel kaça traisardàs thaj te zanel pes kon trëbul te pokinel sa kadova lazav. O Tomica sas o azutòro le Mihajesqo; vow marelas kodolen save xolärenas le bare Mihajes.

– Mar la, Tomicã, mar la, te pharol laqi mortí, kë n-as xaraji, dikh so lazav kerdàs amenqe!

Le jakha le Tomicasqe pherdile jasva, dikhlàs pes ka-i Mära thaj phendàs:

– Phen les, Mar!e, phen les, te merel vi vow tuça, sosθar te maj trail?

– De, mo, so maj des vi tu anθar o muj! – phende ël zuvlà.

– Le, le, le! – phendàs o Tomica maladindoj la p-ël zēja. Laqi tērni mortí phadili thaj i chej éi maj zanglàs pesθar. Čhorde jekh kanta pajeça pe laθe thaj i chej uštili. O phuro Šošoj avilo jekha parne čhurãça, astardàs pesqe šuke thaj kokalutne vastença i éući la Marãqi, palal kodja čhutàs i čhuri anθ-e laθe. Pherdile pen lesqe vast rat thaj pala' kodova thowdàs lon kaj čhindàs la čhurãça. I chej pale' peli tele sar muli, pelàs vi o Tomica paša' laθe.

– Gaze!a, tu kana éi keres so phenas ame, éi maj avesa amaro azutòro amaro.

– Ba, dav jag, kako Šošoj, tha' šim kovlo ilesqo thaj avilàs manqe nasul – phendàs o Tomica uštindoj telal. Palal kodja, dàs drom te marel la Mära le harapnikoça.

– Phen, Mar!e, o éacimos, phen!

– So te phenav, mo, gaze!a? So te phenav, dile!a, so te phenav, gaze!a?

– Phenav me, kana tu či phenes!

– Tu na-i tut so te phenes, kë či zanes khané pa' manthe, me phenava o éacimos akana.

– Phen, Mar!e – phendäs o Urzikä.

– Te aven kathe o phuro Urzikä thaj o Šošoj, te aven kathe, kë von zanen sa o éacimos.

– So zanas ame, che', dini!e arman, kë me mudarav tut munre vasteça! – phende laqe-l phure.

– Kako Urzikä, tu zanes, mo, tu zanes kë o Bakro mulo umblavdo anθar manthe. Vow asajas manθar thaj umblavdäs pes.

– Kadja si mo, phrala!len, kadja si. Ame zanas mišto kë kadja si!

– Me simas ka o baro Mihäj thaj vow či kamläs te kerel föro le Urdaça; pala' kodoja o Bakro, o éhavo le Urdasqo, mudardäs pes.

– O Ūrda te pokinel sa, te na, kaj bešen lesqe punre othe bešela lesqo šero!

– Ūrda, kaj san, mo?

– Pokinav sa, vi o lazav, sa pokinav – phendäs o Ūrda, zanglindoj kë lesqo éhavo sas došalo. I Lùba kidäs le gälbi anθ-e katrinci thaj phendäs le rromenqe:

– Len, len, keren so kamen lença! O Bakro si o došalo, thaj me zanav vi me kadja buti!

– Pokindäs pes o lazav savo sas amenqe kerdo, thaj pokindäs pes le trajoça le Mihajesqo – phendäs o phuro Šošoj.

– Akana sa agorisardäs pes, te phabol i chej pe-i gomila kaštenqi, k-ašti te zal-θar o marimos anθar amare càxre!

I Mära sas thowdini pe-i gomila kaštenqi thaj le rrom dine muj:

– Te phabol, te phabol, te phabol!

– Huo, huo, huo! Te phabol laqi éirikli, savi xuräjli maškar laqe punre! Le rrom asanas, asanas vi ël phurä.

– Mo – phende ël phure – ame achiläm bi le bare Mihajesqo thaj o Tomica na-i užo rrom te avel amaro baro. I chej si thowdini p-ël kašt te phabol, tha' ame gïndisajläm kadja: kon lel la pa i gomila kaštenqi te avel lesqi rromni, kodova te avel amaro baro, k-ašti te na xasarel pes o baro nämo le Mihajesqo.

– Kon te lel la, mo, kë si maxrime, kon te lel la dë rromni?

– Ame či las la dă rromni vi te kerena amen ïmpäraturä – phenenas le tërne.

– Atüné trëbul te phabol – phende ël phure.

Thaj, kana o Šošoj sas gätime te del jag ka-l kašt, o Tomica phendäs:

– Lav la me, mo, k-ašti te avel tumen säminca le Mihajesθar, lav la me kadja maxrime sar si!

LIBRIS

We know
books

– Le la Tomicã, le la, te trail tuqe, te avel tiri thaj te avel tut but éhave laça thaj te butãres amare nãmos!

O Tomica lãs la Mara anθ-e angalã thaj gelo laça anθ-e pesqi càxra.

– Mar!e, trais! Vi me traisarav, li duj traisaras, o Del sas amença, traisaras li duj!

– Khonik éi maj durãrel amen jekh averesθar, khonik! Le rrom si amare!

– Khonik éi maj durãrel amen, o Del skãpisardãs amen merimasθar!

– O kham éi maj durãrel amen!

– Tomicã, skãpisajlem anθar él vasta le koresqe, skãpisajlem jagaθar thaj sëm zuvindi! – phendãs i Mãra!

– Tha, Mar!e, vi me éi mulem, tu thaj o Del skãpisardãn man!

– Naisisarav le Devlesqe savo si opre, sam meste, sam liduj jekh anθ-e angali le kol-averesqi!

Le rrom gãtisajle te telãren anθ-e gava thaj fòruã prinzande. I Mãra sas anθ-o wurdon paša-o Tomica. Akana o Tomica sas o baro le rromenqo.

(O rromano amboldipen: kaθar i *Kamélia Stãnèsku*)

„Le krisa le rromenqe”

I butí si jekh *paramiçi rromani*, jekh paramiçi jekhe garavde xatãripnaça vaš jekh tràgiko malavipen anθar jekh khethanipen le phirutne rromenqo. E fúnkcie le mujalipnasqe, vi atùnç kana na si jekh dialògo, sine but dikhutne. Na fal te avei xramosardi, tha’ mothovdini, eventuãlo pašal jekh uçi jag anθar o maškar jekhe šatraqo, mothovdini k-ašti te avel sar jekh telãripnasqo púnkto vaš o cirdipen le siklòvimatenqo: so trebal thaj so na trebal te malavel pes anθ-o kontèksto le *Rromanipnasqo*, i svùnto kris le rromenqi, thaj so si kana na respektisaren pen e tradicionãlo rromane zivipnasqe nõrme.

O thav paramiçiaqo si sado, jekh lineãro vaxt, i àkcia thavdel pes anθ-jekh naturãlo xronològia, áchavdi kaθar jekh kòrkorro episòdo flash-back: i memòria jekhe bare marazosqi, savo pelãs opral i šãtra, kana e rroma sas našãrde kaθar o primãri anθar gav, anθ-jekh pherdo ivend, thaj resle te xan, bokhaθar, le zuklen, thabarde penqe vurdonã anθar jekh šil, kana but anθar lenθe mule šilesθar thaj anθar i bokh. Intãl o xatãripen kadale momentosqo, anθ-o savo sikaven pen o

avriçhudipen thaj o rasiãlo bikamipen karing rroma, dikhel pes vi jekh aver sënso: o sëmno le nasulipnasqo, kaj anel marãzo.

Avere rigaþe, i sasti paramiçi arakhel pes telal o sëmno la armanãqo: inke kaþar o sírd la akciaqo, inklöl i gili le mulipnasqe çirikläqi, dikhli sar jekh sëmno le bibaxtãripnasqo, savo palemavela p-o thavdipen le tekstosqo, k-ašti te zorãrel pes i idëa la armanãqi. Sine xramosarde le prãktike vaş jekh şuzãripen thaj vaş jekh naşãripen la armanãqo, sar si: o çhudipen anþ-i jag la caxraqo, p-i savi gilabelas e mulipnasqi çirikli, sar vi le vurdonesqo, le grastesqo thaj le savorre butënqo le kodolesqe kas sasas les i cãxra; o vakãripen jekhe drabaripnasqo, kaj si les e şuzãripnasqo rölö thaj apotropãiko: „Dav jekh anro vaş jekh guruv! / Dav jekh purum vaş jekh guruvni! / Dav jekh sir vaş jekh şãtra / tãboro!”; o xungãripen le xamatenqo thaj le caxrenqo; o dinipen le kodolesqe kaj xasardãş / naşaldãş vareso vaj sas athavdo vaj i pativ lesqi sas azbajli jekhe neve caxraqo vi le savorre trebutne butënça vaş o trãjo (vurdon, grast, bukel, şeranda, dũne, kãpe, gada, melia / kukuruzesqo aro) thaj o laçhesmothovipen kadale neve caxraqo: kerel pes laqo prãzniko te na maj avel khané nasul opral laþe, çinel pes jekh bakro thaj del pes p-o muj le çhavenqo le bakresqe rateça, sar jekh „baxtãqo sëmno”.

Savorre kadalença, jekh aver nasul sëmno / sikavipen zorãrel i dar te na perel aver bibaxtipen: anþ-jekh baro avilipen le panëşqo, savo uçarel vi i şãtra, o phuro Diöldã, o maj phuro murş anþar khethanipen, zumavindoş te xastral jekhe çhaves, si paşe te merel. Anþar i baxtipen, vi o phuro, vi o çhavo sine xastrajle.

I paramiçi zal maj dur, sikavindoş jekh klasikano episòdo le rromane epikosqo: o *Bakro*, jekh çorro çhavo, kamel la Mara, la çheja la bulibaşaqi le Mihajosqi, tha' i çheş phenel lesqe te mangel la kaþar laqo dad, palal le rromenqi kris. Vi kana na-i len dostatutne love vaş laqo rãngo, dikhindoş o dukhipen penqe çhavesqo, e dada le *Bakresqe* traden jekhe manglãrnes ka-i bulibãşa. Xolãrdo anþar lenqo tromalipen, i bulibãşa tradel lenqe te telãren anþar i şãtra / tãboro. Anþar i dukh, o *Bakro* umblavel pes. Inke jekh marãzo çhutino / thovdino p-i sãma armandine kukuvaqi.

E bibaxtimata zan maj dur jekhe xore uštãvipnaça le krisenqo le şãtraqe. I bixramosardi nõrma le khethanipnasqi phenel kē o phuro savo resel ka-jekh şel berşa ašti te parovel i kris la şãtraqi, ašti te mangel ginavipen kaþar i bulibãşa, ašti te krisinil les te kerdãş laçhes la şãtraqe vaj na. O phuro Diöldã, savo pherdãş jekh şel berşa, liel i decizia kē e şãtre te kiden pen anþ-jekh kòrkorri thaj, anþ-o çikat kadalaqo, te avel çhutino o maj barvalo vi o maj zorafo anþar e bulibãşe. Xolãrde kē, kadjal, khosel pes lenqe o autoritëto, e bulibãşe maren les la çugnãnça, uštãvindoş but xores le krisa le rromenqe, kaj dikhen o biuštãvipen la deciziaqo lini le phurenþar. Anþ-o brakhipen / arakhipen le phuresqo xuten savorre aver, le zuvlã vazden penqe e còxe k-ašti te mudaren o konflikto: lenqo gësto sikavel o maxrimãripen / o

meläripén le kidipnasqo. Kodola deš bulibäše maren pen thaj enä anθar lenθe meren; kodova ačhilo anθ-o zivipen, o Mihäj, resel i bulibäša le savorre šatrenqi.

Jekhvar paruvdini i kris la šatraqi, o phuro Diölda ašti te merel anθ-i päca thaj, jekhvare leça, merel vi pesqi zuvli, i Länka. Anθar o bezex kerdo mamuj / kòntra / opral o phuro, i šatra zivela la daraça le ćoxanenθar le kodole duje mulenqe. O šajutno isipen le ćoxanenqo si jekh nevo nasul sëmno / sikavipen. O amboldipen le xoläripnasqo le phuresqo fal ke xuräl opral i šatra.

O baro peripen azbal jekh ućo momënto, kana e rroma arakhen jekhe rumunikanane militaris / katana / xelavdes našlo anθar i ärmia thaj, anθ-o lenqo baro laćhipen, von len les te garavel pes anθ-i šatra / tåboro, te na avel arakhlo le xarkumarenθar. Von thon lesqe aver anav, o Tomicë, thaj thon les sar o jekhto manuś la bulibäšaço. Sar jekh pokinipen vaś o sasto putardoliipen la šatraço, karing lesθe, o gazo, o militaris, bipativärel la Mara, la ćheja la bulibäšaço, le godäça kë, kadja, voj reselas pesqi zuvli thaj vov zorärelas pesqe pesqo statüto anθ-o khethanipen. Maşkar i vrjåma, i bulibäša xatärelas pes le Påröileça te phanden pen von sar xanamika, penqe zuvlä vi kerindoj paruvipen le dikhlenqo, kaj si jekh sëmno / sikavipen / niśan ke von sine *xanamika*.

Kerel pes o abäv. Dikhindoj kë i bori, i ćhej na-i šuži, o dad le zamutresqo liel ka-o maripen le dades la ćhejaço, inklöl baro maripen anθ-i sasti šatra, xatärel pes kë i šatra resli maxrime thaj e manuśa kamen te naśären le bulibäša. Lazaθar vi dukhaθar, i bulibäša mudarel pes. I Måra si mardi thaj ćhutini te ankalavel pani anθar i xaning jekhe bradäça, kaj sasas phagli, sëmno ke savorre si kòntra laθe. O Tomicë, sar o azütöro la bulibäšaço, si vi vov thovdino / ćhutino te marel la. I Måra na kamel te pukavel les, te phenel ke vov sas o doşalo, thaj phenel kë o *Bakro*. O dad le *Bakresqo* pokinel i laz la šatraqi thaj i ćhej si ćhutini p-i jekh gomila kaštenqi te avel thabardi. Le maj bare la šatraqe lien i decizia te avel bulibäša kon xastrala la Mara jagaθar thaj liela la romnäθe, kadja maxrime sar si voj.

O agor la paramiçaço si biažukärålo thaj fal ke but lokhes kerel pes o uštavipen le krisqo la šatraqi: kodova savo kamel te liel la Mara romnäθe si o Tomicë thaj sa vov resel bulibäša.

Savorre kadalença, o xatäripen kadale agoresqo phandel pes vi kodole faktoça kë i zanzir / i virklin le bibaxtimatenqi resen o ućipen: o butvarutno uštavipen le *Rromanipnasqo*, la rromane krisaço ingerel karing o peravipen le rromane khethanipnasqo, kaj resel te avel les anθ-o ćikat na nùmai jekhe avrutnesθar, tha' taman kodole avrutnesθar, kaj xores uštavdäs i kris la šatraqi. Anθ-e akanutne tärminurå, o fenomëno d-ašti te avel anavårdo *akulturåcia*.

I buti ućarel pes anθar o šuzipen le xramosaripnasqo palal e rromane kutüme aj le valöre le tradicionalone kulturaqe: o bešipen khethanes k-i mesëli, sar simbòlo le *phralipnasqo*; o respëkto karing le phure; o xatäripen la sintagmaço „*del pativ*”